

LÄRARNAS
R

Lokala prioriteringar och nationella intressen

En rapport om skillnader i svensk skola

Östersund

Lokala prioriteringar och nationella intressen

En rapport om skillnader i svensk skola

Östersund

Innehåll

Sammanfattning och slutsatser	4
<i>Centrala resultat</i>	4
<i>Lärarnas Riksförbunds slutsatser</i>	6
Stora skillnader i landet	7
<i>Elevsammansättning i Östersunds kommun</i>	8
<i>Studieresultat i Östersunds kommun</i>	9
Lärarna - en viktig hörnsten för en likvärdig och kompensatorisk skola	12
Utvecklingen i riket	14
<i>Försämrade kunskaper och ökade skillnader</i>	14
<i>Sveriges Kommuner och Landstings syn på kommunernas roll</i>	16
<i>Elevsammansättningen i riket</i>	17
<i>Studieresultat i riket</i>	19
Databeskrivning	22
Referenser	24

Sammanfattning och slutsatser

Resultaten i den riksrapport Lärarnas Riksförbund presenterar samtidigt som denna rapport talar inte till kommunernas fördel avseende deras roll i skolsystemet. Det kompensatoriska uppdraget, för framför allt grundskolan, har varit tydligt formulerat i skolans styrdokument ända sedan grundskolans inrättande, och så är det fortfarande. Elev-anknutna bakgrundsfaktorer ska i så liten utsträckning som möjligt påverka prestationerna negativt, något som skolan genom organisation och undervisning ska garantera. Utvecklingen har varit en annan.

I denna rapport – samt i riksrapporten – visar vi, med hjälp av data från samtliga elever i fyra kohorter (födda 1983, 1987, 1991 och 1995), att den svenska grundskolan förvandlats från ett av världens mest likvärdiga skolsystem till en skola där elevknutna faktorer får allt större betydelse, där kunskapen om en elevs bakgrund gör det relativt enkelt att förutspå om, och i så fall i hur stor utsträckning, han eller hon kommer att lyckas med sina studier i grund- och gymnasieskolan. De insamlade uppgifterna ger tydliga belägg för att de senaste 20 årens skolreformer inte har gynnat de svagaste eleverna, snarare motsatsen.

Centrala resultat

Resultaten i rapporten visar bland annat:

Resultatskillnader i Östersunds kommun

- Att det råder stora skillnader mellan hur eleverna i Östersunds kommun lyckas i grundskolan, är i stor utsträckning beroende på deras bakgrund. Till exempel nådde 97 procent av eleverna med svensk bakgrund födda 1995 och med föräldrar med eftergymnasial utbildning grundläggande gymnasiebehörighet. Detta ska jämföras med 78 procent av de vars föräldrar högst hade förgymnasial utbildning.
- Att en extra utsatt elevgrupp i Östersunds kommun är elever med utländsk bakgrund. 60 procent av eleverna födda 1995 med utländsk bakgrund och med föräldrar med högst förgymnasial utbildning nådde grundläggande behörighet, vilket är betydligt sämre än för elever med svensk bakgrund.
- Att andelen elever med grundläggande gymnasiebehörighet har sjunkit under den studerade perioden och ligger på endast 90 procent i Östersunds kommun, som har goda ekonomiska och strukturella förutsättningar.

ar att nå mycket bättre resultat. Östersunds kommun har tidigare legat över rikssnittet men har nu sjunkit till samma nivå.

- Att Östersunds kommun har haft svårt att klara av sitt skoluppdrag, att leverera en likvärdig och kompensatorisk skola. Dagens lokala styrning har inte blivit den garant för likvärdighet som förutsågs i samband med kommunaliseringen.

Elevsammansättning i riket

- Att elevsammansättningen i svensk skola har förändrats i stor utsträckning mellan undersökningens första och sista kohort, både avseende elevernas härkomst och föräldrarnas högsta utbildningsnivå. Samtidigt som den generella utbildningsnivån har ökat i riket, ser vi att för elever med utomnordisk bakgrund har andelen lågutbildade föräldrar ökat eller varit konstant.

Studieresultat i riket

- Att andelen elever som ej påbörjat gymnasiestudier har ökat något över tid. Ökningen är störst för flickorna, även om pojkarna fortsatt inte påbörjar gymnasiet i högre utsträckning. Anmärkningsvärt är att cirka 40 procent av samtliga elever som inte påbörjar gymnasiestudier ändå har grundläggande gymnasiebehörighet. Denna nivå har legat relativt konstant mellan kohorterna.

Elever som inte börjar eller hoppar av gymnasiet

- Att elever med utomnordisk bakgrund är kraftigt överrepresenterade både när det gäller att ej påbörja gymnasiet samt att avbryta sina gymnasiestudier. På motsvarande sätt är elever vars föräldrar har högst förgymnasial utbildning överrepresenterade bland både avhoppare och de som ej påbörjar.

Stora skillnader i landet

- Att det råder stora regionala skillnader i riket både avseende elevsammansättning och dess utveckling samt de resultat som nås. Undersökningen visar exempelvis att elever med utländsk bakgrund och som har föräldrar med låg utbildningsnivå är gynnade av att bo i förortskommuner till större städer där 80 procent når grundläggande gymnasiebehörighet, till skillnad mot samma elevgrupp i storstäderna (65 procent) eller dessas förortskommuner (74 procent). Samma stora regionala skillnader framkommer inte för elever med svensk bakgrund.

- Sverige behöver en nationell kunskapsskola. Det innebär att staten måste ta över ansvaret för finansieringen av samtliga skolor. Det krävs ett riktat statligt uppdrag utan hänsyn till kommunala prioriteringar och ambitioner, då de senare är en grogrund för ökade klyftor. En kunskapsskola betyder att undervisningen står i centrum – den ska vara likvärdig och av hög kvalitet. Endast staten har incitament att garantera detta för alla elever i landet.
- Inom en tydlig struktur måste skolor och lärare få ökad frihet att pedagogiskt avgöra hur undervisningssituationen anpassas på ett optimalt sätt. Det innebär ökade möjligheter att avgöra om undervisning i halvklass eller mindre undervisningsgrupper ska inrättas. Detta gäller särskilt i lågstadiet, men i skolor där segregationen är stor bör det också vara aktuellt i de högre årskurserna.
- Det är nu viktigt att kraftfulla och effektiva åtgärder sätts in för att gruppen elever med utländsk bakgrund även i praktiken ska inkluderas av de nationella mål som är uppsatta för skolan. Lärarnas Riksförbund anser att mer stöd, i form av extra resurser och tid, ska ges till denna utsatta grupp.
- I väntan på att politikerna nationellt kan enas om ett modernt huvudmannaskap för skolan, bör ytterligare en utredning tillsättas med uppdrag att se över konsekvenserna av reformerna på 1990-talet. Detta uppdrag ska specifikt handla om de samhällsekonomiska konsekvenserna av den skola som skapades i och med decentralisering, valfrihet och avreglering samt att den måste komma med skarpa förslag till hur problemen kan lösas.
- Lärarna är en den viktigaste resursen för att uppnå en likvärdig och kompensatorisk skola. Lärarna måste därför ha villkor som lockar de bästa studenterna till lärarutbildningen och yrket. Det krävs därför en fortsatt och tydlig uppvärdering av läraryrket. Lärarnas löner har under en lång tid släpat efter andra jämförbara yrkens. Det krävs därför en långsiktig satsning på att höja lärarnas löner, en satsning som inleddes 2012 men som måste fortsätta med att lärarna får betydligt högre löneförhöjningar än märket för 2013-2015 samt i kommande avtal.

Stora skillnader i landet

Sveriges kommuner har väldigt olika förutsättningar för sin skolverksamhet, i synnerhet genom deras skilda ekonomiska och demografiska förutsättningar. I det avslutande avsnittet till denna rapport, samt i den riksrapport Lärarnas Riksförbund släpper samtidigt som denna, så beskrivs hur mellanskolvariationen och kommunvariationen ökat i den svenska skolan sedan främst mitten av 1990-talet. Detta sammanfaller tydligt med kommunaliseringen av skolan samt valfrihets- och friskolereformerna. Flera faktorer har påverkat denna utveckling. En är att elevsammansättningen skiljer sig åt mellan skolor och kommuner. En annan att olika skolor och olika kommuner har olika ambitionsnivåer, kunskaper och system för hur skolor ska organiseras och undervisningen bedrivs. Den ökade lokala friheten att styra skolan har skapat en grogrund för ökade skillnader.

Skolverket har i tidigare studier visat dels att olika kommuner har olika system för hur skolverksamheten finansieras och hur resurserna ska fördelas efter elevernas behov, dels att ansvariga inom kommunen har vitt skilda kunskaper och uppfattningar om var ansvaret för skolan ligger och hur verksamheten ska styras på ett optimalt sätt.¹ Detta får stor betydelse för berörda elever.

Syftet med denna rapport är bland annat att stimulera debatten om skolans utveckling, både lokalt och i Östersunds kommun och i riket i stort. Nedan presenteras motsvarande uppgifter för Östersunds kommun som presenteras för riket i Lärarnas Riksförbunds riksrapport.

¹ Skolverket (2009 c; 2011)

Eleusammansättning i Östersunds kommun

I tabellen nedan redovisas utvecklingen mellan de fyra studerade årskullarna i Östersunds kommun avseende elevers härkomst och föräldrarnas utbildningsnivå:²

Tabell 1

Elever i Östersunds kommun i samtliga kohorter fördelade efter härkomst

Härkomst	Födelseår (avgångsår)							
	1983 (1999)		1987 (2003)		1991 (2007)		1995 (2011)	
	Östersunds kommun	Riket	Östersunds kommun	Riket	Östersunds kommun	Riket	Östersunds kommun	Riket
Född i Norden, ingen av föräldrarna födda i Norden	0,3%	2,9%	0,6%	4,2%	0,8%	5,6%	0,7%	9,1%
Född i Norden, minst en förälder född i Norden	6,5%	12,9%	8,4%	11,3%	6,0%	11,4%	8,6%	11,4%
Född i Sverige, båda föräldrarna födda i Sverige	91,7%	76,7%	87,4%	76,4%	90,5%	76,2%	86,6%	73,6%
Övriga Europa eller Nordamerika	0,3%	4,4%	1,9%	4,8%	0,9%	3,6%	1,7%	4,0%
Övriga	1,1%	3,1%	1,7%	3,4%	1,9%	3,1%	2,5%	1,9%

Tabell 2

Elever i Östersunds kommun i samtliga kohorter fördelade efter föräldrarnas högsta utbildningsnivå

Föräldrarnas utbildningsnivå	Födelseår (avgångsår)							
	1983 (1999)		1987 (2003)		1991 (2007)		1995 (2011)	
	Östersunds kommun	Riket	Östersunds kommun	Riket	Östersunds kommun	Riket	Östersunds kommun	Riket
Förgymnasial utbildning kortare än 9 år	4,3%	9,3%	2,9%	5,4%	1,2%	3,5%	1,4%	2,7%
Förgymnasial utbildning minst 9 år	13,8%	16,9%	11,2%	16,1%	12,4%	14,3%	10,4%	11,7%
Gymnasial utbildning	45,8%	45,3%	53,1%	49,7%	50,4%	52,9%	50,7%	53,1%
Eftergymnasial utbildning kortare än 2 år	6,3%	6,3%	7,3%	7,2%	7,5%	8,1%	8,4%	8,9%
Eftergymnasial utbildning minst 2 år	28,9%	20,7%	24,8%	20,2%	27,6%	19,9%	27,9%	21,9%
Forskarutbildning	1,0%	1,4%	0,7%	1,4%	0,8%	1,4%	1,2%	1,6%

² Tabeller över samtliga kommungrupper finns i bilaga 1 till rapporten som kan laddas ned från Lärarnas Riksförbunds hemsida: <http://www.lr.se/undersokningar>

Studieresultat i Östersunds kommun

I tabellen nedan redovisas resultaten från grund- och gymnasieskolan i Östersunds kommun:

		Grundläggande gymnasiebehörighet		Slutbetyg gymnasiet		Grundläggande högskolebehörighet	
		Östersunds kommun	Riket	Östersunds kommun	Riket	Östersunds kommun	Riket
1983 (1999)	Totalt	92,4%	90,3%	81,2%	74,8%	70,7%	64,1%
	Flickor	93,6%		83,8%		76,4%	
	Pojkar	91,1%		78,6%		64,8%	
1987 (2003)	Totalt	92,4%	89,9%	82,1%	77,3%	73,9%	68,5%
	Flickor	92,4%		84,8%		79,5%	
	Pojkar	92,4%		79,7%		68,8%	
1991 (2007)	Totalt	90,6%	89,4%	85,2%	77,5%	75,8%	67,6%
	Flickor	92,1%		85,6%		78,8%	
	Pojkar	89,0%		84,8%		72,5%	
1995 (2011)	Totalt	89,8%	89,5%	-	-	-	-
	Flickor	90,7%		-		-	
	Pojkar	88,9%		-		-	

Tabell 3

Studieresultat för samtliga kohorter i Östersunds kommun

I den rapport för riket i sin helhet, som Lärarnas Riksförbund ger ut samtidigt som föreliggande rapport, framkommer tydligt vilket genomslag de olika kommungruppernas elevsammansättning får på resultaten, vilket ytterligare belyser de regionala skillnader som finns i studieresultaten i det svenska skolsystemet. Tabellerna i riksrapporten pekar också ut en av de större utmaningarna för svensk skola: Elever med utländsk bakgrund och som har föräldrar med låg utbildningsnivå når genomgående lägre resultat än övriga elever. Dessutom indikerar tabellerna i riksrapporten att elever i denna grupp tycks vara gynnade av att bo i förortskommuner till större städer, snarare än i storstäderna eller dessas förortskommuner. Detta är en tydlig indikation på den bristande likvärdigheten och den svaga kompensatoriska effekten i svensk grundskola.

I tabellen nedan redovisas på samma sätt som i riksrapporten andelen elever med grundläggande gymnasiebehörighet från grundskolan i Östersunds kommun, fördelade efter föräldrarnas utbildningsnivå samt härkomst.³ Resultat för samtliga kommungrupper återfinns i bilaga 1 (se not 2 ovan):

Tabell 4
Andel elever med grundläggande gymnasiebehörighet i Östersunds kommun efter härkomst och föräldrarnas utbildningsnivå

	Födelseår (avgångsår)							
	1983 (1999)		1987 (2003)		1991 (2007)		1995 (2011)	
	Svensk	Utländsk	Svensk	Utländsk	Svensk	Utländsk	Svensk	Utländsk
Förgymnasial utbildning	89%	85%	89%	76%	79%	71%	78%	60%
Gymnasial utbildning	90%	89%	92%	91%	91%	85%	91%	93%
Eftergymnasial utbildning	97%	100%	98%	89%	97%	100%	97%	96%

Nyinvandrade elever i Östersunds kommun

En elevgrupp som svensk skola har särskilt svårt att nå är gruppen nyinvandrade elever. Skolverket har nyligen tillgängliggjort statistik där denna grupp särredovisas. Enligt statistiken uppgick denna grupp till drygt 2 700 elever i årskurs 9 år 2012. Det motsvarar 2,7 procent av hela årskullen. Enligt Skolverket är fördelningen väldigt ojämn mellan olika kommuner och skolor. Dessutom når olika kommuner och skolor väldigt olika resultat för denna elevgrupp. Detta beror sannolikt bland annat på att gruppen är mycket heterogen avseende deras bakgrund, förutsättningar och förkunskaper, men sannolikt också i stor utsträckning på kommunernas olika kompetens och vilja att skjuta till nödvändiga resurser för att nå denna elevgrupp.

³ I denna tabell har elevernas härkomst slagits samman till kategorierna "svensk bakgrund" respektive "utländsk bakgrund", detta för att den mer finfördelade indelningen ger för små grupper på kommungruppsnivå. "Svensk bakgrund" innebär att man är född i Sverige och att båda föräldrarna är födda i Sverige. "Utländsk bakgrund" innefattar samtliga återstående elever. (...) innebär att färre än tre elever ingår i gruppen. (-) innebär att inga elever finns i gruppen.

I tabellen nedan redovisas uppgifter för år 2012 avseende nyinvandrade elevers behörighet till gymnasieskolan samt grad av måluppfyllelse för riket samt i Östersunds kommun:

Läsår 2011/12	Grundläggande gymnasiebehörighet		Ej uppnått målen	
	Exkl. nyinvandrade	Nyinvandrade	Exkl. nyinvandrade	Nyinvandrade
Riket	89,1%	30,5%	21,1%	77,6%
Östersunds kommun	91,4%	-	14,2%	60,0%

Tabell 5

Måluppfyllelse för Östersunds kommun relativt riket

Lärarna – en viktig hörnsten för en likvärdig och kompensatorisk skola

I dag hotar de låga lärarlönerna välfärden. En hög allmän utbildningsnivå är en av de få möjliga konkurrensfördelar som Sverige i längden kan ha gentemot omvärlden, där grund- och gymnasieskolan lägger grunden till en konkurrenskraftig arbetskraft. Åtskilliga studier visar att det är de enskilda lärarna som är den enskilt största faktorn för elevernas utveckling och kunskapsinhämtning i grund- och gymnasieskolan. Det gäller följaktligen att arbetsgivarna erbjuder attraktiva löner och utvecklingsmöjligheter för att de mest lämpade också ska välja läraryrket – i konkurrens med andra kvalificerade akademiker.

Nu måste kommunerna ta sitt samhällsansvar för skolan och satsa på lärarna. Den som vill bli lärare måste skaffa sig en lång akademisk utbildning på upp emot fem år. Under den långa utbildningstiden avstår man från lön och drar på sig stora studieskulder. Vi ser att den lön som nu erbjuds lärarna inte kompenserar tillräckligt för att studenter ska lockas att välja att utbilda sig till lärare. Vi ser hur den låga lönenivån bidrar till att arbetsgivare får det svårt att attrahera nödvändig behörig arbetskraft. I dag väljer många utbildade lärare i stället bort läraryrket.

Det är en tuff utmaning som väntar kommunerna om avtalets partsavsikt ska uppfyllas under avtalsperioden. Varje kommun måste nu göra det yttersta för att en uppvärdering ska komma till stånd och tuffa prioriteringar kommer att behöva göras. Det räcker inte med att luta sig tillbaka och förlita sig på att avtalsvärdet var högt 2012, utan lärarna måste få betydligt mer än andra även de kommande åren för att lönegapet till andra utbildningsinriktningar av motsvarande längd ska minska. I annat fall kommer den initiala positiva effekten snabbt att urholkas.

Nedan presenteras medellönen (Källa: Partsgemensamt lönestatistik-
underlag för Lärarnas Riksförbunds medlemmar, 2012) för olika lärar-
kategorier i Östersunds kommun.

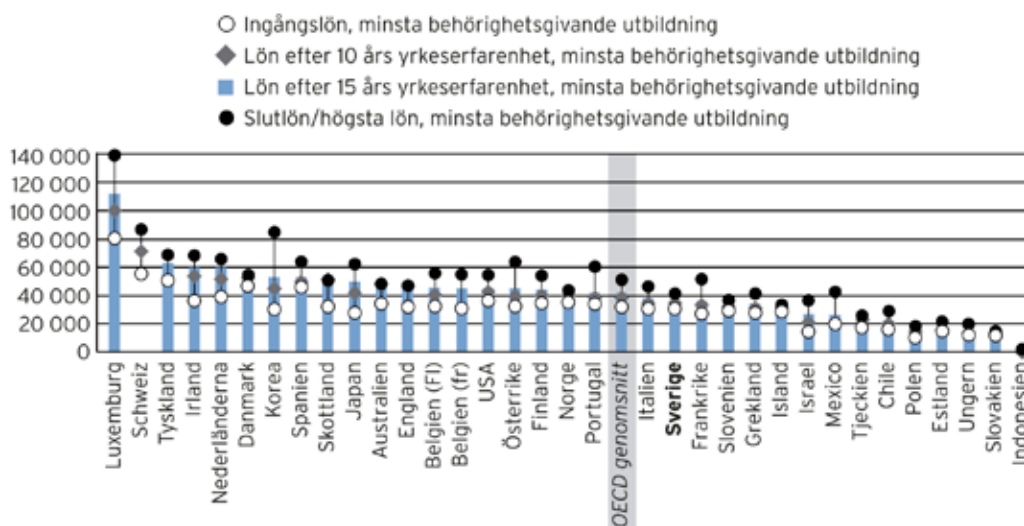
Lärarkategori	Östersunds kommun	Riket
Lärare grundskola, tidigare år	28 366	28 419
Lärare grundskola, senare år	28 537	29 044
Lärare gymnasieskola, allmänna ämn. (Gyf Jämtland)	30 933	30 680

Tabell 6

Månadslön för tre olika
lärarkategorier

Lönestrukturen för svenska grund- och gymnasielärare är mycket sam-
manpressad, både i jämförelse med andra länders lärarlöner och i jäm-
förelse med andra svenska akademikerkyrken. OECD gör i *Education at
a Glance 2011* en sammanställning av medlemsländernas lönenivåer för
lärare samt dess löneutveckling efter antal år i yrket.

Som diagrammet nedan visar så är de svenska lärarlönerna lika sam-
manpressade som de i Slovenien, Island, Estland, Polen och Norge
samt att de ligger på en liknande nivå avseende köpkraft som Italien,
Slovenien, Grekland och Irland, strax under OECD-snittet.

Figur 1

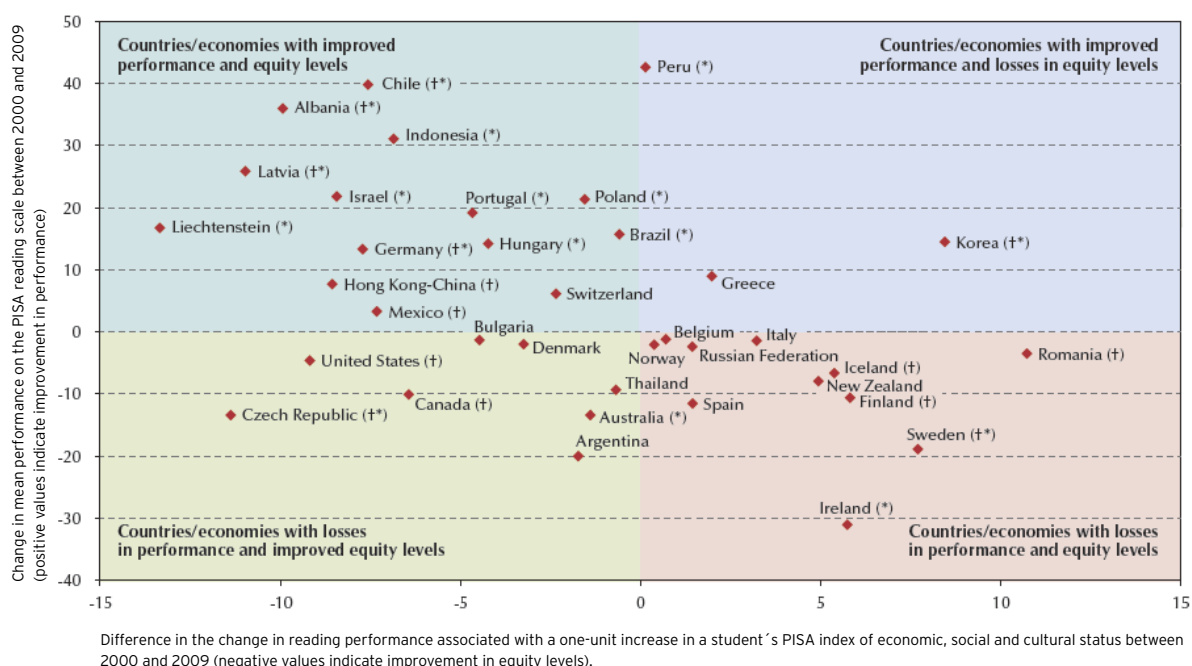
Motsvarande
högstadielärarlöner
som ingångslön samt
efter 10 och 15 års
yrkeserfarenhet samt
högsta lön. Lönerna är
köpkraftskorrigerade
och anges i dollar
(USD). Källa: OECD
(2011), diagram D3.1.
s. 406

Utvecklingen i riket

Försämrade kunskaper och ökade skillnader

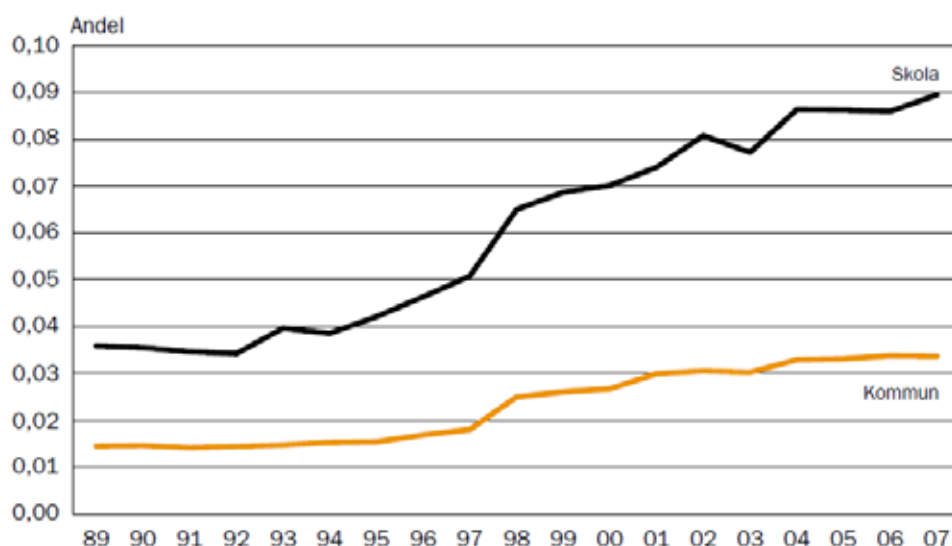
Lärarnas Riksförbund arbetar aktivt för en nationellt likvärdig skola av högsta kvalitet, där alla elever får möjlighet att utvecklas maximalt. Utvecklingen i svensk skola har tyvärr varit den rakt motsatta. Från att Sverige så sent som i mitten av 1990-talet hade ett av världens mest likvärdiga och högpresterande skolsystem, så har vi i dag ett skolsystem där resultatskillnaderna mellan olika skolor och elever är stora och ökande samtidigt som den genomsnittliga kunskapsnivån tycks sjunka relativt andra länders. Detta sammanfattas i följande figur från en samlad OECD-analys av PISA-resultaten från år 2000 till 2009:

Figur 2
Förändring i resultat och likvärdighet mellan PISA år 2000 och 2009. Efter OECD (2013) s. 3.

Det finns inte endast en förklaring till denna utveckling, men det finns tydliga tidsmässiga samband mellan tidpunkten för resultatförsämringarna samt den minskande likvärdigheten och 1990-talets stora styrreformer på skolområdet, från kommunaliseringen av skolan och införandet av valfrihet och friskolor.

I diagrammet nedan visas hur stor andel av betygsvariationen mellan elever som kan förklaras av vilken skola eleven går på respektive i vilken kommun elevens skola ligger:

Figur 3

Andel av variationen i meritvärde som förklaras av skol- respektive kommuntillhörighet. Efter Gustafsson och Yang-Hansen i Skolverket (2009 a) s. 54 samt (2011).

Diagrammet visar tydligt att det fanns en skolvariation att tala om redan innan kommunaliseringen och valfrihetsreformerna samt att denna variation ökat kraftigt sedan mitten av 1990-talet och framåt, det vill säga samtidigt som effekterna av friskolereformen börjar märkas i termer av andel elever som väljer andra skolor än den närmast hemmet.

Diagrammet visar också tydligt hur betydelsen av elevens kommuntillhörighet ökat under tidsperioden, från att ha varit nästintill betydelselös i slutet av 1980-talet till att vara lika betydelsefull som skoltillhörigheten var *före* kommunaliseringen.

Sveriges Kommuner och Landstings syn på kommunernas roll

En bärande idé bland de som förespråkade en kommunalisering av skolan i slutet av 1980-talet var att en decentralisering av i huvudsak skolans finansiering bättre än tidigare skulle lyckas styra resurserna dit där de verkligen behövdes. Studier från både Skolverket och Statskontoret visar dock att en mycket stor andel av kommunerna inte har, eller har otillräckliga, resursfördelningssystem för att kompensera för elevers olika bakgrund, förutsättningar och behov.¹ Statskontorets rapport visar till och med att de riktade statsbidragen " varit något mer verksamma i att minska betydelsen av skattekraft än de efterföljande generella".²

Sveriges Kommuner och Landstings (SKL:s) lösning på denna problematik är ännu större frihet att fördela resurserna. I ett positionspapper om kommunernas roll i utbildningssystemet menar SKL:s ordförande Anders Knape att "lokala variationer är en garant för likvärdighet", ett påstående som tycks mycket märkligt sett ur de senaste 20 årens resultat- och likvärdighetsutveckling i svensk skola. På tvärs med resultaten i Statskontorets rapport menar också Knape att det krävs ytterligare utvidgad frihet för kommunerna att disponera dagens riktade statsbidrag, då de annars "riskerar att sätta rådande prioriteringar och fördelningsprinciper på tillfälligt eller permanent undantag".³

Knapes påstående att lokal variation är en förutsättning för en likvärdig skola tycks mycket motsägelsefullt, i och med att elevens kommuntillhörighet har fått större betydelse för resultatspridningen i landet sedan 1990-talet. Det tycks alltså snarare vara som så att den ökade lokala variationen varit en förutsättning för den ökade resultatspridningen.

¹ Skolverket (2009 c); Statskontoret (2013)

² Statskontoret (2013) s.9

³ SKL (2012) s.4

Lärarnas Riksförbund har av denna anledning föreslagit en ny finansieringsmodell för svensk skola, vilket för grundskolans del exemplifierades i en rapport från 2010.⁴ Den bärande idén i denna finansieringsmodell är att finansieringen av skolan riktas från staten direkt till respektive skola, där nivån på resurserna bestäms enligt vissa principer med utgångspunkt tagen i elevsammansättning och elevernas undervisningsbehov. Två saker uppnås därigenom. För det första elimineras eventuella effekter av kommuners olika ambitioner och förutsättningar för att finansiera skolan. För det andra förtätas resurserna till skolor efter samma mönster som elever med olika förutsättningar och olika undervisningsbehov förtätas till olika skolor. På detta sätt elimineras en stor del av effekten av kommundillhörighet för eleverna så som den beskrivs i grafen ovan samt att betydelsen av skoltillhörighet också kan minskas i jämförelse med i dag.

Elevsammansättningen i riket

Andelen elever med utländsk härkomst har ökat över tid, samtidigt som andelen elever med lågutbildade föräldrar har minskat över tid, se tabell 1 i bilaga 1.⁵ Bilden blir mer komplex av att denna utveckling skiljer sig åt mellan olika elevgrupper. I tabell 7 och 8 nedan visas elevsammansättningen i riket efter härkomst och föräldrarnas utbildningsnivå. Vi ser då att för vissa elevgrupper har andelen lågutbildade föräldrar ökat eller varit oförändrade över tid, det vill säga tvärt emot den generella utvecklingen i riket. Detta belyser tydligt vilken ökad komplexitet som vuxit fram i elevsammansättningen i svensk skola och som skolan måste lyckas möta.

⁴ Lärarnas Riksförbund (2010)

⁵ Bilagan går att ladda ned från <http://www.lr.se/undersokningar>

Tabell 7

Elevsammansättning
i riket efter härkomst
och föräldrarnas
högsta utbildningsnivå
(andel av kohort 1983)

Födelseår (avgångsår)					
1983 (1999)	Född i Sverige ¹	Född i Norden ²	Född i Norden ³	Född i Europa, Nordamerika ⁴	Övriga ⁵
Förgymnasial utbildning kortare än 9 år	8,0%	22,2%	11,8%	13,7%	18,5%
Förgymnasial utbildning minst 9 år	17,4%	17,0%	15,1%	8,3%	17,4%
Gymnasial utbildning	46,0%	44,0%	43,8%	48,6%	33,9%
Eftergymnasial utbildning kortare än 2 år	6,7%	3,3%	5,8%	2,1%	4,5%
Eftergymnasial utbildning minst 2 år	20,6%	12,5%	21,2%	25,6%	24,0%
Forskarutbildning	1,3%	1,1%	2,2%	1,8%	1,6%

¹ Född i Sverige, båda föräldrarna födda i Sverige; ² Född i Norden, ingen av föräldrarna födda i Norden; ³ Född i Norden, minst en förälder född i Norden; ⁴ Född i övriga Europa eller Nordamerika;

⁵ Övriga.

Tabell 8

Elevsammansättning
i riket efter härkomst
och föräldrarnas
högsta utbildningsnivå
(andel av kohort 1995)

Födelseår (avgångsår)					
1995 (2011)	Född i Sverige ¹	Född i Norden ²	Född i Norden ³	Född i Europa, Nordamerika ⁴	Övriga ⁵
Förgymnasial utbildning kortare än 9 år	0,8%	12,9%	3,3%	13,5%	19,6%
Förgymnasial utbildning minst 9 år	11,7%	11,6%	12,4%	5,5%	11,3%
Gymnasial utbildning	55,4%	47,7%	49,2%	41,7%	25,0%
Eftergymnasial utbildning kortare än 2 år	9,9%	3,6%	8,1%	4,4%	3,1%
Eftergymnasial utbildning minst 2 år	20,8%	22,8%	24,5%	30,3%	38,7%
Forskarutbildning	1,5%	1,5%	2,4%	4,5%	2,2%

¹ Född i Sverige, båda föräldrarna födda i Sverige; ² Född i Norden, ingen av föräldrarna födda i Norden; ³ Född i Norden, minst en förälder född i Norden; ⁴ Född i övriga Europa eller Nordamerika;

Europa eller Nordamerika;

⁵ Övriga.

Studieresultat i riket

I denna undersökning har vi för grundskolans del använt grundläggande gymnasiebehörighet som mått på studieresultat, och för gymnasieskolans del grundläggande högskolebehörighet och förekomsten av slutbetyg. I bilaga 1 (se not 5) redovisas resultatutvecklingen i riket för de fyra årskullarna. Av resultaten framgår att studieresultaten, efter dessa mått, varit förhållandevis oförändrade över tid. Det är fortsatt ungefär tio procent av grundskoleeleverna som inte når grundläggande gymnasiebehörighet respektive drygt 30 procent av de som påbörjat gymnasiestudier som inte når grundläggande högskolebehörighet.

Elever som inte påbörjat gymnasiet

En oroande trend som syns mellan de respektive årskullarna är att andelen elever som inte påbörjar gymnasiestudier ökat något till 1,5 procent av de som är födda 1995. Andelen av dessa elever som faktiskt har grundläggande gymnasiebehörighet är förhållandevis konstant över tid, kring cirka 40 procent. Andelen pojkar med gymnasiebehörighet som inte börjar gymnasiet har dock ökat något:

Födelseår (avgångsår)	Kön	Ej påbörjat gymnasiet	Varav med grundläggande gymnasiebehörighet
1983 (1999)	Totalt	0,9%	42,0%
	Flicka	0,7%	49,7%
	Pojke	1,2%	37,2%
1987 (2003)	Totalt	0,9%	39,0%
	Flicka	0,8%	44,2%
	Pojke	1,1%	35,1%
1991 (2007)	Totalt	0,6%	38,3%
	Flicka	0,5%	42,2%
	Pojke	0,8%	35,9%
1995 (2011)	Totalt	1,5%	42,6%
	Flicka	1,4%	45,1%
	Pojke	1,7%	40,6%

Tabell 9

Andel elever
som ej påbörjade
gymnasieskolan

Som framgår av tabell 10 är elever med utländsk härkomst eller elever med någon förälder av utländsk härkomst kraftigt överrepresenterade i gruppen elever som inte påbörjar gymnasiestudier. Exempelvis utgör gruppen *Född i Norden med minst en förälder född i Norden* drygt tio procent av eleverna i årskurs nio, men cirka 20 procent av eleverna i gruppen elever som inte påbörjat gymnasiestudier. Det är bara för gruppen *Född i Norden, ingen av föräldrarna födda i Norden* där det skett en större positiv förändring och numera är gruppen något underrepresenterad i gruppen elever som inte påbörjat en gymnasieutbildning.

Det är också tydligt att svensk skola inte lyckas kompensera för föräldrarnas utbildningsnivå när det gäller elevernas studieresultat. Elever med föräldrar med högst en gymnasial utbildning är överrepresenterade i gruppen elever som inte påbörjar gymnasiet, vilket också framgår av tabellen.

Tabell 10
Andel som ej påbörjat gymnasieskolan i kohort 1983 respektive 1995 efter härkomst och föräldrarnas högsta utbildningsnivå

Variabel	Födelseår (avgångsår)			
	1983 (1999)		1995 (2011)	
	Andel av årskull	Varav andel som ej påbörjat gymnasiet	Andel av årskull	Varav andel som ej påbörjat gymnasiet
Föräldrarnas utbildningsnivå				
Förgymnasial utbildning kortare än 9 år	9,3%	18,3%	2,7%	5,9%
Förgymnasial utbildning minst 9 år	16,9%	25,6%	11,7%	18,0%
Gymnasial utbildning	45,3%	40,3%	53,1%	49,8%
Eftergymnasial utbildning kortare än 2 år	6,3%	3,9%	8,9%	6,1%
Eftergymnasial utbildning minst 2 år	20,7%	11,7%	21,9%	18,6%
Forskarutbildning	1,4%	0,2%	1,6%	1,6%
Härkomst				
Född i Norden, ingen av föräldrarna födda i Norden	2,9%	6,0%	9,1%	8,1%
Född i Norden, minst en förälder född i Norden	12,9%	21,9%	11,4%	18,7%
Född i Sverige, båda föräldrarna födda i Sverige	76,7%	55,7%	73,6%	53,9%
Född i övriga Europa eller Nordamerika	3,1%	6,1%	1,9%	5,7%
Övriga	4,4%	10,2%	4,0%	13,7%

Elever som avbrutit sina gymnasiestudier

I likhet med resultaten för elever som inte påbörjat gymnasiestudier är elever med utländsk härkomst eller elever med någon förälder av utländsk härkomst överrepresenterade i gruppen elever som avbryter sina gymnasiestudier, se tabell 11. Även mönstret gällande föräldrarnas utbildningsnivå går igen, till exempel genom att elever med föräldrar med högst en gymnasial utbildning är överrepresenterade i gruppen elever som avslutar gymnasiet i förtid. Det bör också beaktas att orsakerna till avhoppen säkerligen skiljer sig åt mellan olika elevgrupper.

Som framgår av tabellen så uppgår gruppen av eleverna med föräldrar med eftergymnasial utbildning på minst två år som hoppar av gymnasiet till omkring 13 procent av elevstocken. Frågan är om dessa elever hoppar av gymnasiet av samma skäl som eleverna vars föräldrar har en betydligt lägre utbildningsnivå.

Födelseår (avgångsår)				
Variabel	1983 (1999)		1991 (2007)	
	Andel av årskull	Varav andel som avbrutit gymnasiet	Andel av årskull	Varav andel som avbrutit gymnasiet
Föräldrarnas utbildningsnivå				
Förgymnasial utbildning kortare än 9 år	9,3%	12,0%	3,4%	5,8%
Förgymnasial utbildning minst 9 år	16,8%	22,5%	14,2%	19,1%
Gymnasial utbildning	45,3%	47,7%	52,9%	56,3%
Eftergymnasial utbildning kortare än 2 år	6,3%	4,2%	8,1%	5,1%
Eftergymnasial utbildning minst 2 år	20,8%	12,9%	20,0%	13,0%
Forskarutbildning	1,5%	0,7%	1,4%	0,7%
Härkomst				
Född i Norden, ingen av föräldrarna födda i Norden	2,9%	3,6%	5,6%	7,3%
Född i Norden, minst en förälder född i Norden	12,8%	15,8%	11,4%	13,7%
Född i Sverige, båda föräldrarna födda i Sverige	76,8%	69,0%	76,4%	67,2%
Född i övriga Europa eller Nordamerika	3,1%	4,4%	3,1%	4,3%
Övriga	4,3%	7,2%	3,6%	7,5%

Tabell 11

Andel som avbrutit gymnasieskolan i kohort 1983 respektive 1995 efter härkomst och föräldrarnas högsta utbildningsnivå

Databeskrivning

Lärarnas Riksförbund har gett Statistiska centralbyrån (SCB) i uppdrag att ta fram uppgifter om elever i fyra kohorter, elever födda år 1983, 1987, 1991 och 1995. Uppgifterna gäller elevanknutna bakgrundsfakta och resultat från grundskolans årskurs 9 samt gymnasieskolan. Eleverna i undersökningen har följaktligen fått slutbetyg från grundskolan åren 1999, 2003, 2007 respektive 2011. Antal elever för respektive kohort, och som ingår i undersökningen, redovisas i följande tabell.

Tabell 12
Antal elever i respektive kohort.

	Födelseår (avgångsår årsk.9)				Totalt
	1983 (1999)	1987 (2003)	1991 (2007)	1995 (2011)	
Antal elever	95 277	108 054	124 873	101 271	429 475

Eleverna har det gemensamt att samtliga genomgått grundskolan efter det att skolan decentraliserades, även om årskullen född 1983 började första klass redan 1990, ett år före decentraliseringens genomförande. Eleverna har alltså fått sina slutbetyg i årskurs 9 enligt det kriterierelaterade betygssystemet.

Utöver kön är eleverna indelade efter eget och föräldrarnas födelse-land, vilken högsta utbildningsnivå som finns i hemmet och i vilken kommun de gått/går i skolan.

När det gäller föräldrarnas, eller föräldrarnas, högsta utbildningsnivå är denna indelad i sex kategorier:

- (1) Förgymnasial utbildning kortare än nio år
- (2) Förgymnasial utbildning om nio eller tio år,
- (3) Gymnasial utbildning om två, tre eller fyra år,
- (4) Eftergymnasial utbildning kortare än två år,
- (5) Eftergymnasial utbildning längre än två år och
- (6) Forskarutbildning

Bakgrundsfaktorn utländsk bakgrund är indelad enligt följande:

- (1) Elev född i Norden, men ingen av föräldrarna födda i Norden,
- (2) Elev född i Norden med minst en förälder född i Norden,
- (3) Elev född i Sverige med båda föräldrarna födda i Sverige
- (4) Elev född i övriga Europa eller Nordamerika och
- (5) Elev född i övriga världen

Alla uppgifter om resultat för nyinvandrade elever för riket samt för respektive kommuner är hämtade från Skolverket.

Se <http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/> (hämtat 2013-08-14).

Referenser

Gustafsson, Jan-Eric och Yang-Hansen, Kajsa. (2011). "Förändringar i kommunskillnader i grundskoleresultat mellan 1998 och 2008" i *Pedagogisk forskning i Sverige* (16) nr 3 s. 161-178.

Högdin, Sara. (2006). "Hemmets resurser – Om ungdomars upplevelse av föräldrars stöd och engagemang i deras skolgång" i *Pedagogisk forskning i Sverige* (11) nr 1 s.1-19.

Lärarnas Riksförbund. (2012). *Du får ingen andra chans. Kommunerna klarar inte skolans kompensatoriska uppdrag*. Stockholm: Lärarnas Riksförbund.

Lärarnas Riksförbund. (2010). *Rika barn lära bäst? Om klyftorna i den svenska skolan*. Stockholm: Lärarnas Riksförbund.

Lärarnas Riksförbund. (2010). *Från byråkrati till undervisning. En finansieringsmodell för framtidens skola*. Stockholm: Lärarnas Riksförbund.

OECD. (2013). "Are countries moving towards more equitable education systems?" i *PISA in Focus* nr.25 2013/02 February. [<http://www.oecd.org/pisa/infocus>] (2013-08-20).

Skolverket. (2012). *Likvärdig utbildning i svensk grundskola? En kvantitativ analys av likvärdighet över tid*. Rapport 374. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2011). *Kommunalt huvudmannskap i praktiken. En kvalitativ studie*. Rapport 363. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2010). *Rustad att möta framtiden? PISA 2009 om 15-åringars läsförståelse och kunskaper i matematik och naturvetenskap*. Rapport 352. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2009 a). *Vad påverkar resultaten i svensk grundskola? Kunskapsöversikt om betydelsen av olika faktorer*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2009 b). *Morgondagens medborgare. ICCS 2009: svenska 14-åringars kunskaper, värderingar och deltagande i internationell belysning*. Stockholm: Skolverket.

Skolverket. (2009 c). *Resursfördelning utifrån förutsättningar och behov? Rapport 330*. Stockholm: Skolverket.

Statskontoret. (2013). *Resurserna i skolan*. Rapport 2013:10. Stockholm: Statskontoret.

Sveriges kommuner och landsting (SKL). (2012). *Positionspapper – Kommunernas roll i skolsystemet*. Dnr 12/1414. Stockholm: SKL.

Lärarnas Riksförbund är det enda förbundet i Sverige som endast organiserar enbart behöriga lärare och studie- och yrkesvägledare. Vi är en partipolitiskt obunden organisation och är med nära 90 000 medlemmar ett av de största förbunden inom Saco, Sveriges Akademikers Centralorganisation.